

Το Κόκκινο Βιβλίο των Απειλούμενων Ζώων της Ελλάδας

Ελληνική Ζωολογική Εταιρεία, Αθήνα 2009

Συνοπτικές πληροφορίες για τις επιμέρους ομάδες ζώων

Ερπετά

Πέτρος Λυμπεράκης, Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Κρήτης / ΕΛΕΡΠΕ

Σήμερα υπολογίζεται ότι η Ελλάδα φιλοξενεί 64 είδη ερπετών. Ο αριθμός αυτός από μόνος του δεν λέει πολλά, αν και είναι αμφίβολο αν ο μέσος άνθρωπος μπορεί να σκεφτεί πάνω από μια δεκάδα ειδών. Συγκρίνοντας όμως με το σύνολο των ερπετών της Ευρώπης βλέπουμε ότι η Ελλάδα φιλοξενεί περίπου το 50% της Ευρωπαϊκής ερπετοπανίδας. Αυτό οφείλεται στο ότι αποτελεί περιοχή συνάντησης Ευρωπαϊκών και Ασιατικών ειδών, χωρίς να λείπουν και κάποια Αφρικανικής προέλευσης.

Δεκάδες επιστήμονες από όλο τον κόσμο έχουν μελετήσει την Ελλάδα πάνω από δυο αιώνες τώρα. Μέχρι τη δεκαετία του 80 οπότε ξεκίνησε η δραστηριοποίηση ελλήνων ερπετολόγων, είχαν καταγραφεί 57 είδη. Η προσθήκη 7 ειδών σε 30 χρόνια σε μια από τις πιο μελετημένες περιοχές του κόσμου είναι εντυπωσιακή. Από την άλλη, ανησυχητική είναι η ένταξη 12 ειδών σε μια από τις 3 κατηγορίες κινδύνου και ο χαρακτηρισμός άλλων 6 ως Σχεδόν Απειλούμενων, ιδιαίτερα όταν σε αυτά περιλαμβάνονται τελικά και όλα τα ενδημικά είδη ερπετών της Ελλάδας.

Σημαντικό βήμα στη προσέγγιση αυτού του πλούτου αποτελεί η αξιολόγηση των ειδών στο πλαίσιο του Κόκκινου Βιβλίου που παρουσιάζεται σήμερα. Το Κόκκινο Βιβλίο (που θα δημοσιοποιηθεί στο μέλλον και ως Κόκκινη Βάση Δεδομένων, μια δυναμική, διαρκώς εμπλουτιζόμενη βάση) τίθεται στη διάθεση κάθε ενδιαφερόμενου. Πρακτικώς, απαλείφει τη δικαιολογία «δεν ήξερα».

Σήμερα που καταγράφεται παγκοσμίως απώλεια ειδών με γεωμετρικό ρυθμό, έχουμε πια στην Ελλάδα το βασικό εργαλείο για να βάλουμε φρένο σε αυτήν την απώλεια. Στο χέρι μας είναι...

Πουλιά

Γιώργος Χανδρινός, Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία / Κέντρο Δακτυλίωσης Πουλιών

Η ορνιθοπανίδα αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία της βιοποικιλότητας στην Ελλάδα, παρά δε τα κενά στις γνώσεις μας, τα πουλιά είναι ίσως η πιο καλά μελετημένη ομάδα ζώων στην χώρα μας. Στα πλαίσια του προγράμματος για την δημιουργία του παρόντος Κόκκινου Βιβλίου, η Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία ανέλαβε την σύνταξη ολοκλήρου του κεφαλαίου των πουλιών, έργο που υλοποιήθηκε με την συμμετοχή περισσότερων από 50 Ελλήνων και ξένων ορνιθολόγων και ερευνητών της Ελληνικής ορνιθοπανίδας.

Μετά από επίπονη αλλά πλήρη αξιολόγηση και ανάλυση όλων των υπαρχόντων επιστημονικών δεδομένων για τα πουλιά και τους βιοτόπους τους, το παρόν Κόκκινο Βιβλίο περιλαμβάνει **122** είδη πουλιών, δηλ. το **27,5%** του συνόλου των **442** ειδών της χώρας μας, έναντι 100 ειδών (24,5%) της προηγούμενης έκδοσης (1992). Από τα 122 είδη, το **50%** (δηλ. **62** είδη) καταχωρίστηκε στις 3 ανώτερες κατηγορίες κινδύνου (Κρισίμως Κινδυνεύοντα, Κινδυνεύοντα και Τρωτά), για τα μισά δε από αυτά (δηλ. **31** είδη) βρέθηκε ότι οι πληθυσμοί τους εμφανίζουν πολύ αρνητικές / αρνητικές τάσεις. Η πλειοψηφία, τέλος από τα 122 είδη (δηλ. **75** είδη) ανήκουν σε 3 ομάδες πουλιών: αρπακτικά, υδρόβια και παρυδάτια.

Η παρούσα έκδοση του Κόκκινου Βιβλίου επιβεβαιώνει τόσο τα συμπεράσματα της προηγούμενης έκδοσης, όσο και αυτά νεώτερων ερευνών, ότι δηλ. οι συνεχώς εντεινόμενες ανθρώπινες δραστηριότητες είναι αυτές που ευθύνονται για τα επιδεινούμενα προβλήματα των πουλιών στην Ελλάδα: αναγνωρίστηκαν περισσότερες από 10 βασικές κατηγορίες κινδύνων / απειλών, με σοβαρότερη από αυτές την καταστροφή / υποβάθμιση των βιοτόπων τους.

Θηλαστικά

Θανάσης Σφουγγάρης, Παν/μιο Θεσσαλίας

Στα 17 χρόνια που μεσολάβησαν από την έκδοση του προηγούμενου Κόκκινου Βιβλίου πολλά έχουν αλλάξει αναφορικά με την πανίδα των θηλαστικών. Σημαντικός αριθμός νέων ερευνητών έχει δώσει καινούργια ώθηση στην έρευνα όπως φαίνεται από την αυξανόμενη παραγωγή νέων ερευνητικών δεδομένων, αλλά και από το σχεδιασμό περισσότερων δράσεων προστασίας. Παρ' όλα αυτά, η χρηματοδότηση της βασικής έρευνας είναι ανεπαρκής, με αποτέλεσμα τεράστιες ελλείψεις ερευνητικών δεδομένων για πολλά είδη. Ίσως και γι' αυτό τελικά οι δράσεις διαχείρισης περιορίζονται σε λίγα μόνο είδη και τα υπόλοιπα είτε αφήνονται στην τύχη τους, όπως ο κρητικός αίγαγρος, που αποτελεί μοναδική περίπτωση στον ευρωπαϊκό χώρο, είτε οδεύουν προς εξαφάνιση, όπως το ελάφι, τη στιγμή μάλιστα που το είδος αφθονεί στην Ευρώπη.

Στην κατηγορία Κρισίμως Κινδυνεύοντα ταξινομήθηκαν τρία είδη (2,6%): ο λύγκας, η μεσογειακή φώκια και το ελάφι. Ένας σημαντικός αριθμός ειδών (13, ποσοστό 11,3%) χαρακτηρίστηκαν Κινδυνεύοντα: η κρητική μυγαλή (το μοναδικό ενδημικό είδος θηλαστικού της Ελλάδας), η ασιατική τρανονυχτερίδα, ο μπαρμπαστέλος, το τσακάλι, η αρκούδα, ο κρητικός αίγαγρος, η βίδα, το πλατώνι, ο στεποποντικός, ο σκαπποποντικός του Felten, ο φυσητήρας, η φώκαινα και το κοινό δελφίνι. Στην κατηγορία Τρωτά ανήκουν 13 είδη (ποσοστό 11,3%). Δεκαέξι είδη (ποσοστό 13,9%) ταξινομήθηκαν ως Σχεδόν Απειλούμενα.

Ένα πρόβλημα που εξακολουθεί να μαστίζει τη χώρα μας και αφορά άμεσα στα θηλαστικά είναι η λαθροθηρία, ενώ και τα δηλητηριασμένα δολώματα δεν έχουν εκλείψει από την ελληνική ύπαιθρο και οι επιπτώσεις αυτής της δραστηριότητας είναι βαριές για τα θηλαστικά και όχι μόνο. Επιπλέον, τα τελευταία χρόνια υπήρξε μια σειρά γεγονότων, όπως τεράστιες πυρκαγιές (σε Πελοπόννησο, Πάρνηθα, Ρόδο κ.α.) και μεγάλα τεχνικά έργα (π.χ. μεγάλοι οδικοί άξονες), τα οποία επέφεραν μεγάλης κλίμακας και έντασης μεταβολές στην ποιότητα των ενδιαιτημάτων, το εύρος εξάπλωσης και τα πληθυσμιακά επίπεδα πολλών ειδών θηλαστικών.

Χερσαία μαλάκια

Κατερίνα Βαρδιογιάννη, Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Κρήτης

Η Ελλάδα και η Ισπανία είναι οι πλουσιότερες χώρες της Ευρώπης σε χερσαία σαλιγκάρια. Με τα μέχρι σήμερα δεδομένα η ελληνική χερσαία μαλακοπανίδα περιλαμβάνει 680 είδη σαλιγκαριών. Η κατανομή των χερσαίων σαλιγκαριών στον ελληνικό χώρο, εμφανίζει μεγάλη μωσαϊκότητα και ανομοιομορφία από περιοχή σε περιοχή. Από το σύνολο των ειδών ελάχιστα εξαπλώνονται σε όλη την Ελλάδα, περίπου 30 είδη (4%). Όλα τα άλλα έχουν πιο εντοπισμένη εξάπλωση, μόνο σε νησιά του Αιγαίου ή μόνο στη βόρεια Ελλάδα ή μόνο δυτικά της Πίνδου. Για παράδειγμα, η μαλακοπανίδα της βόρειας Ελλάδας έχει ελάχιστες ομοιότητες, ακόμη και σε επίπεδο γένους, με τα νησιά του νοτίου Αιγαίου ή την Κρήτη.

Από τα 680 είδη που συναντώνται στην Ελλάδα τα μισά (55%) είναι ενδημικά της Ελλάδας. Το ποσοστό αυτό είναι από τα υψηλότερα ανάμεσα στις ευρωπαϊκές χώρες. Τα περισσότερα ενδημικά είδη έχουν μικρή έως πάρα πολύ μικρή εξάπλωση. Από τα 680 είδη που συναντώνται στην Ελλάδα, 212 (57%) περιλαμβάνονται στην κατηγορία Μειωμένου Ενδιαφέροντος (LC) και 163 σε κάποια κατηγορία κινδύνου (43%). Στην κατηγορία Κρισίμως Κινδυνεύοντα (CR) περιλαμβάνονται 71 είδη, στην κατηγορία Κινδυνεύοντα (EN) 29 είδη και στην κατηγορία Τρωτά (VU) 63 είδη.

Τα χερσαία σαλιγκάρια ζουν σε όλα τα οικοσυστήματα και τους οικοτόπους που συναντώνται στην Ελλάδα, από το επίπεδο της θάλασσας μέχρι την κορυφή του Ολύμπου. Τα σαλιγκάρια στην Ελλάδα εμφανίζουν και βιολογική ποικιλομορφία, που οφείλεται κατά κύριο λόγο στις έντονες κλιματικές διαφορές που εμφανίζονται στον ελληνικό χώρο και στην πλαστικότητα του βιολογικού κύκλου των σαλιγκαριών. Έτσι, τα χερσαία σαλιγκάρια στη κεντρική και βόρεια χώρα είναι δραστήρια κατά κανόνα από την άνοιξη μέχρι τα μέσα του φθινοπώρου, ενώ στη νότια Ελλάδα είναι δραστήρια από τα πρωτοβρόχια μέχρι τα μέσα - τέλη της άνοιξης.

Οι κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν τα χερσαία σαλιγκάρια είναι η καταστροφή των βιοτόπων τους, κυρίως από ανθρώπινες δραστηριότητες. Επειδή αρκετά από τα είδη που συναντώνται στην Ελλάδα έχουν πολύ περιορισμένη εξάπλωση, η καταστροφή του βιοτόπου τους μπορεί να έχει άμεσες συνέπειες στην εξαφάνιση κάποιου είδους. Ιδιαίτερα ευάλωτα είναι τα είδη που ζουν σε σπηλιές. Επίσης η εισαγωγή ξένων ειδών, μπορεί να επηρεάσει τη μαλακοπανίδα της χώρας, κυρίως λόγω μεταφοράς παρασίτων.

Ψάρια του γλυκού νερού

Π.Σ. Οικονομίδης, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Τα ψάρια του γλυκού νερού, όπως όλες οι ταξινομικές ομάδες της πανίδας, σχετίζονται άμεσα με το περιβάλλον στο οποίο διαβιούν και αποτελούν μέρος της ιστορίας του. Η μελέτη τους αποτελεί βασικά καθήκον των ειδικών. Όμως η κατάσταση του περιβάλλοντός τους, οι απειλές που αντιμετωπίζουν και γενικά η διαχείρισή τους απαιτεί τη συμμετοχή και των κρατικών φορέων, αλλά και κάθε ευαίσθητου πολίτη και της κοινωνίας των πολιτών, μέσα σε μια διαρκή ροή πληροφοριών και ενεργειών, με βάση την ειλικρινή συνεργασία.

Αυτά τα πλαίσια ορίζει, μεταξύ άλλων, και η νέα έκδοση του Κόκκινου Βιβλίου. Ωστόσο, όσον αφορά στα ψάρια του γλυκού νερού, επιχειρήθηκε και κάτι παραπάνω: να καταστεί σαφές, τουλάχιστον στους φορείς και στο μνημένο κοινό, ότι η καθολική βιολογική αρχή σύμφωνα με την οποία δεν υπάρχουν ευγενή και μη είδη και ότι η φύση δεν δέχεται τέτοιες διακρίσεις, πρέπει να γίνει πράξη και για τα ψάρια, όπως είναι και για ορισμένες άλλες κατηγορίες ζώων. Όλοι και όλα πρέπει να κατατείνουν στο να υπηρετούν την υπέρτατη αξία της βιολογικής πολυπλοκότητας ή ποικιλομορφίας, που εγγυάται και τη σταθερότητα. Η προστασία και η φροντίδα, επομένως, πρέπει να αφορά εξίσου τόσο το μεγαλοπρεπή αργυροπελεκάνο των Πρεσπών όσο και τον ταπεινό και ασήμαντο ελληνοπυγόστεο του Σπερχειού. Αν μάλιστα κανείς θέλει να κρίνει με απόλυτα βιολογικά κριτήρια, ο δεύτερος είναι σαφώς πιο σημαντικός από τον πρώτο, λόγω ενδημίας και μοναδικότητας του γενετικού του αποθέματος, και ας μην έχει το ψαράκι τα προνόμια του πουλιού.

Και κάτι ακόμα! Οι αναγνώστες αυτού του βιβλίου καλούνται να δουν τα ψάρια του γλυκού νερού της Ελλάδας με άλλο μάτι, γιατί είναι φορείς μιας υπέροχης ιστορίας πολλών εκατομμυρίων χρόνων βιολογικής εξέλιξης, που την κουβαλάνε μαζί τους και τη μεταδίδουν στους απογόνους τους και που μ' αυτή ζουν και πεθαίνουν στον τόπο όπου γεννήθηκαν. Επομένως, οι αληθινολάτρες της φύσης και της πολυπλοκότητάς της πρέπει να πάψουν να λογαριάζουν τα ψάρια απλώς και μόνον ως τροφή των άλλων. Έτσι όταν ένα ψάρι θηρεύεται μέχρις εξόντωσης οφείλουν όλοι, από ένα σημείο και πέρα, «να είναι με το ψάρι». Άλλωστε, δεν πρέπει να διαφεύγει από κανέναν ότι και ο πλέον ευγενής καταναλωτής εξαρτάται άμεσα και από την καλή κατάσταση του τροφικού του αποθέματος, που συχνότατα είναι τα ψάρια.

Θαλάσσια ασπόνδυλα

Μ. Σ. Κίτσος, Αριστοτέλειο Παν/μιο Θεσσαλονίκης

Για την επιλογή των ειδών που θα μπορούσαν να ενταχθούν στις κατηγορίες κινδύνου μελετήθηκαν 80 είδη θαλάσσιων ασπονδύλων και ειδικότερα, 10 είδη σπόγγων (Porifera), 29 είδη ανθοζώων (Anthozoa), 17 είδη μαλακίων (πολυπλακοφόρα, δίθυρα, γαστερόποδα, κεφαλόποδα) (Mollusca), 3 είδη πολυχαίτων (Polychaeta, Annelida), 3 είδη αμφιπόδων (Amphipoda, Crustacea), 12 είδη δεκαπόδων (Decapoda, Crustacea), 5 είδη εχινεδέρμων (Echinodermata) και 1 είδος ασκιδίου (Ascidiacea).

Από το σύνολο των 80 ειδών τα 19 πρέπει πιθανότατα να θεωρηθούν ως ενδημικά (ορισμένα σπάνια) των ελληνικών θαλασσών. Άλλα 7 είδη αναφέρονται στο διεθνές κόκκινο βιβλίο απειλούμενων ειδών ενώ 22 αναφέρονται στο παράρτημα II της συνθήκης CITES. Επίσης, 36 είδη αναφέρονται στα παραρτήματα της συνθήκης της Βέρνης, 30 στα παραρτήματα της συνθήκης της Βαρκελώνης, 8 στην Ευρωπαϊκή Οδηγία για τα ενδιαιτήματα (92/43/ΕΟΚ) και 4 στο Προεδρικό Διάταγμα 67/81.

Για μόνο 3 από αυτά ωστόσο στάθηκε δυνατή η ένταξή τους σε κάποια από τις κατηγορίες κινδύνου: την ενδημική θαλάσσια ανεμώνη *Paranemonia vouliagmeniensis*, την πίνα και τον κόκκινο αχινό. Δυστυχώς για τα υπόλοιπα, η έλλειψη επαρκών πληροφοριών για τις πληθυσμιακές μεταβολές τους, καθώς και για την εμπειριστατωμένη γεωγραφική διανομή τους στις Ελληνικές θάλασσες, δεν επέτρεψε την ένταξή τους σε κάποια από τις κατηγορίες κινδύνου.